

2. MEĐUJEZIČNI UTJECAJI U OVLADAVANJU INIM JEZIKOM

Na kraju ovog poglavlja moći ćete:

- definirati pojam *međujezični utjecaji* i opisati pojavu *međujezičnih utjecaja* u stručnoj literaturi, te definirati pojam *međujezična interakcija*
- objasniti *međujezik* i navesti ostale nazive za *međujezik* u stručnoj literaturi
- klasificirati *jezični prijenos* prema S. Jarvis i A. Pavlenko (2008)
- razlikovati pozitivni i negativni jezični prijenos
- razlikovati i objasniti jezični prijenos između dva jezična sustava i više jezičnih sustava.

Ključni pojmovi

bibeioristi, vještine, jezične navike, jezični prijenos, uloga materinskog jezika, međujezični utjecaji, model stabla jezične promjene, miješanje kodova, unutarjezični razvoj, interferencija, jezici u kontaktu, prijenos posuđivanja, osnovni prijenos, međujezik, miješanje jezika, pozitivni utjecaj, negativni utjecaj, međujezična interferencija, lingvistička interferencija, unutarjezična interferencija, konstruktivna interferencija, destruktivna interferencija, jezik primatelj, međujezična interakcija, posuđivanje, aproksimativni sustav, kompromisni sustav, idiosinkratični dijalekt, prijelazna kompetencija, prijelazni jezik, međujezični govorni kôd, učenikov jezik, korisnikov jezik, korisnik inoga jezika, prijenos prema naprijed, obrnuti prijenos, bočni prijenos, jednosmjerni prijenos, dvosmjerni prijenos, višesmjerni prijenos, zamjenske riječi, kalkovi, jezično nazadovanje, interkonekcijski modeli, model povezanosti jezika, model djelomične integracije jezika

2. MEĐUJEZIČNI UTJECAJI U OVLADAVANJU INIM JEZIKOM

2.1. Međujezični utjecaji – prve identifikacije i određenje pojma

Ranija istraživanja usvajanja drugoga jezika često su se fokusirala na ispitivanja proizšla iz biheviornalne psihologije¹⁹ i strukturalne lingvistike²⁰. Biheviornalisti vide učenje kao kumulativni proces, a stjecanje novih vještina i navika povezuje se s prethodno stečenim vještinama i navikama. Tako je i njihova prva definicija jezičnog prijenosa tehničke prirode, a podrazumijeva automatski, nekontrolirani i podsvesni proces upotrebe prethodnih učenikovih navika u pokušaju da se proizvedu nove reakcije (Arabski, 2006). Kako se uvidjelo da je za proces učenja stranoga jezika od važnosti materinski jezik, pažnja se više počela pridavati ulozi materinskog jezika i njegovog utjecaja na strani jezik, a time se pojavljuje i interes za jezični prijenos kao jedan od ključnih čimbenika u području biheviornalne teorije. To kasnije dovodi do detaljnijih promatranja i analize odnosa, ponajprije dva jezika, a zatim i više njih kojima pojedinaac raspolaže.

Prva ozbiljna promišljanja o međujezičnim utjecajima započinju još u 19. stoljeću u krugu znanstvenika čiji primarni interesi nisu usvajanje drugoga jezika ili poučavanje jezika, već klasifikacija jezika i promjene u jeziku (Odlin, 1989: 6). Čvrsta osnova u konstruiranju klasifikacija među jezicima u to vrijeme bila je gramatika u kojoj se, prema mišljenju mnogih autora, može naći jezični podsustav koji nije zahvaćen jezičnim kontaktom i stoga predstavlja ključ u razlikovanju bilo kojeg jezika. Od prvih autora T. Odlin (1989) spominje M. Müllera i njegovo uvjerenje o jedinstvenosti gramatike uz pretpostavku o *modelu stabla jezične promjene* (engl. *tree model of language change*; rus. *дерево модели языкового изменения*) u kojemu se svi jezici promatraju kao dijelovi „obiteljskog stabla” (Odlin, 1989: 8). Takav pristup promatranju jezika možemo objasniti na primjeru jezika koji pripadaju istoj jezičnoj skupini (na primjer francuski i španjolski kao oba romanska jezika) te su povezani s obzirom na njihovu zajedničku jezičnu strukturu. Oni zapravo stvaraju temelj za povezivanje i stvaranje asocijacija s ostalim jezicima koji ne moraju nužno pripadati istoj skupini. Kodno miješanje koje autori toga vremena također promatraju ne mora nužno biti posljedica unutarjezičnog razvoja. Ono se naziva još i miješanje kodova, a opisuje proces u kojemu se u jednome izričaju upotrebljavaju jezična obilježja dva ili više pretpostavljenih posebnih jezika²¹.

¹⁹ Biheviornalna psihologija bavi se ljudskim ponašanjem, te je prema takvoj psihologiji naše ponašanje naučeno i na isti način ga možemo mijenjati.

²⁰ Strukturalna lingvistika definira se kao lingvistička paradigma koja jezike proučava kao zasebne sustave određene međusobnim odnosom znakova, v. <http://struna.ihjj.hr/naziv/strukturalna-lingvistika/25360/>.

²¹ V. <http://struna.ihjj.hr/naziv/mijesanje-kodova/23615/#naziv>.

Slijedom istraživanja jezika u kontaktu²², raste i zanimanje za daljnje ispitivanje međujezičnih utjecaja.

Četrdesetih i pedesetih godina prošloga stoljeća pojavljuju se prve identifikacije međujezičnih utjecaja kao važnog fenomena u radovima C. Friesa i R. Lada (v. Lado, 1964) koji se zalažu za unošenje kontrastivnih elemenata u nastavu stranoga jezika te su prvi koji u svojim udžbenicima inzistiraju na uvježbavanju onih elemenata jezika u kojima dolazi do interferencije s učenikovim materinskim jezikom. U. Weinreich (1953) koristi se terminom *interferencija* u opisu primjera odstupanja od jezične norme drugoga jezika koji se pojavljuju u govoru dvojezičnih osoba kao rezultat jezičnog kontakta (Di, 2005; Žurina, 2015). Weinreichovo istraživanje dvojezičnosti pokazuje da učinci međujezičnih utjecaja nisu monolitični, nego znatno variraju s obzirom na društveni kontekst situacije jezičnog kontakta, a takve učinke U. Weinreich razlikuje koristeći termine *prijenos posuđivanja* (engl. *borrowing transfer*; rus. *перенос заимствования*) i *osnovni prijenos* (engl. *substratum transfer*; rus. *основной перенос*) (Odlin, 1989: 12). Prijenos posuđivanja odnosi se prvenstveno na utjecaj drugoga jezika na prethodno usvojeni jezik, koji je uglavnom materinski jezik, dok osnovni prijenos podrazumijeva vrstu međujezičnog utjecaja, tj. utjecaj materinskog jezika na jezik cilja, odnosno neki drugi jezik, neovisno o broju jezika koje osoba zna (ibid.).

Pedesetih godina 20. stoljeća uz Weinreichova istraživanja i određivanja pojma interferencije bilježimo istraživanja istog konteksta i poznatog ruskog, zatim sovjetskog lingvisti Ščerbe, koji se primarno bavi miješanim jezicima, a posredno dvojezičnošću, te navodi da je dvojezičnost neovisno supostojanje dva jezika kod jednog pojedinca (Sarkisov, 2019).

Nešto kasnije, 60-ih godina 20. stoljeća, razvija se zanimanje za novo područje, tzv. kontrastivnu analizu, čija je ideja bila usporedba određenih struktura materinskog i stranoga jezika te prepoznavanje njihovih razlika ili sličnosti, a sve radi boljeg poučavanja stranoga jezika i iskorjenjivanja negativnog utjecaja materinskog jezika na strani jezik. Valja istaknuti da su pozitivni i negativni prijenos okosnica kontrastivne analize. Budući da se kontrastivna analiza nije pokazala uspješnom metodom u analizi učeničkih pogrešaka, početkom 70-ih godina 20. stoljeća zamjenjuje je analiza pogrešaka. Pojava analize pogrešaka započinje kada se primijetilo da se ne mogu u potpunosti objasniti uzroci učeničkih pogrešaka na temelju usporedbe dva jezika, nego da se trebaju objasniti i jezični procesi koji su doveli do pojave pogrešaka. Istovremeno, istraživanja L. Selinkera dovode do razvijanja pojma *međujezika* (engl. *interlanguage*; rus. *межъязык*), odnosno jezika koji se sustavno razvija kako korisnik napreduje u svome ovladavanju inim jezikom (Medved Krajnović, 2010: 24).

Međutim, termin „međujezični utjecaj” (engl. *crosslinguistic influence*; rus. *межъязыковое влияние*) prvi put se spominje u 1980-im (Kellerman i Sharwood-

²² Prema R. Filipoviću (1986: 17) jezici dolaze u kontakt: a) kad se neka riječ ili fraza jezika *davaoca* preuzima u sustav jezika *primaoca*, tj. u procesu jezičnog posuđivanja; b) kad govornik jezika X, *materinski jezik*, odluči naučiti jezik Y, *strani jezik*, tj. u procesu usvajanja stranoga jezika.

Smith, 1986; Ringbom, 1987), premda je i u prijašnjim istraživanjima, kako navodi A. Ilomaki (2005), postojalo nekoliko izraza koji su se odnosili na isti fenomen, poput: *jezični prijenos, interferencija* (engl. *interference*; rus. *интерференция*), miješanje jezika (engl. *language mixing*; rus. *смешение языков*), utjecaj i uloga materinskog jezika (engl. *influence and role of the mother tongue*; rus. *влиание и роль родного языка*).

Prema E. Kellermanu i M. Sharwood-Smithu (1986) prijenos se često povezuje s oslanjanjem učenika na J1 prilikom jezične proizvodnje u J2, a termin međujezični utjecaj također uključuje interferenciju, izbjegavanje (engl. *language avoidance*; rus. *языковде избегание/умолчание*), posuđivanje (engl. *borrowing*; rus. *займствование*), kao i aspekte povezane s gubitkom J2 (engl. *language loss*; rus. *утрата языка*).

Različite uloge navedenih termina primjećuju se u djelima većine svjetskih autora koji se bave ispitivanjima međujezičnih utjecaja (Odlin, 1989; Meriläinen, 2010; Francis, 2005). Najpoznatija i osnovna definicija međujezičnih utjecaja ili jezičnog prijenosa jest Odlinova (1989) prema kojemu je jezični prijenos utjecaj koji je rezultat sličnosti i razlika između ciljnog jezika i bilo kojeg drugog jezika koji je prethodno (čak i nesavršeno) usvojen. Ovom definicijom potvrđuju se mnoga istraživanja kojima se pokazalo da je prijenos neovisan od učenikova znanja u ciljnom jeziku, a iz toga proizlazi da se prilikom ispitivanja međujezičnih utjecaja moraju uzeti u obzir i ostali jezici kojima se pojedinac služi, pa čak i znanje materinskog jezika.

Budući da se novija istraživanja međujezičnih utjecaja ne bave samo pozitivnim ili negativnim utjecajem prvoga jezika na ini jezik ili obrnuto, što je tradicionalno bila zadaća jezičnog prijenosa, istraživanja međujezičnih utjecaja možemo promatrati i poddisciplinom OVIJ-a (Medved Krajnović, 2010).

U ruskoj stručnoj literaturi u istraživanjima međujezičnih utjecaja, jezičnog prijenosa, tj. u ispitivanjima bilo kojeg kontakta među jezicima, autori su skloniji služiti se terminima *jezična interferencija, međujezična interferencija, lingvistička interferencija* (engl. *language interference, crosslinguistic interference, linguistic interference*; rus. *языковая интерференция, межъязыковая интерференция, лингвистическая интерференция*), pritom često misleći na negativni utjecaj jednog jezika na drugi. Prema tome, autorica A. S. Žurina (2015) razlikuje međujezičnu interferenciju (engl. *cross-linguistic interference*; rus. *межъязыковая интерференция*) kao posljedicu prijenosa elemenata jezične strukture jednog jezika na drugi i unutarjezičnu interferenciju (engl. *intra-lingual interference*; rus. *внутриязыковая интерференция*) u kojoj govornik stvara svoje riječi i konstrukcije u određenom jeziku, što često dovodi do pogrešne upotrebe jezika. Također, autorica određuje interferenciju s obzirom na njen pozitivan ili negativan utjecaj ili prijenos, te govori o konstruktivnoj interferenciji (engl. *constructive interference*; rus. *конструктивная, положительная, позитивная, созидательная, полезная интерференция*) koja se odražava u pozitivnom prijenosu stečenih znanja u učenju jednog jezika na ostale jezike koji se uče, i o destruktivnoj interferenciji (engl. *destructive interference*; rus. *деструктивная интерференция*) koja se odnosi na negativne utjecaje jednog ili više jezika na druge (Žurina, 2015: 44).

E. I. Kolosova (2013: 57) definira interferenciju kao interakciju jezičnih sustava u uvjetima dvojezičnosti, koja se događa ili kod jezika u kontaktu ili kod pojedinčevog usvajanja nematerinskog jezika, a izražava se u odstupanju od norme i sustava drugoga jezika pod utjecajem materinskog.

Termine *međujezični utjecaji* i *jezični prijenos* upotrebljavat ćemo naizmjenično, s time da ćemo naziv međujezični utjecaj upotrebljavati kao opći termin, imajući u vidu različite procese u ovladavanju jezikom, a jezični prijenos kada mislimo na različite vrste i smjerove prijenosa iz jednoga jezika u drugi i obrnuto.

Ključne spoznaje o međujezičnim utjecajima do kojih se došlo 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća, a koji stvaraju temelj za nadogradnju novijih i sve intenzivnijih istraživanja u 21. stoljeću, opisuje M. Medved Krajnović (2010). Neke od tih spoznaja koje autorica sažima su: međujezični utjecaji nisu samo rezultat pogrešaka u inome jeziku učenika, već se očituju i u pretjeranoj upotrebi neke strukture u jeziku primatelju, kao i u izbjegavanju određenih struktura jezika primatelja; često utječu na brzinu i krajnji uspjeh u ovladavanju inim jezikom; količina međujezičnih utjecaja ne smanjuje se nužno s porastom jezičnoga znanja u inome jeziku, a tome svjedoče i razne vrste jezičnoga prijenosa; osim u jezičnim funkcijama mogu se očitovati i u pragmatičkim funkcijama jezika te ovisе o brojnim individualnim čimbenicima (Medved Krajnović, 2010: 107-108).

Istraživanja poslije 90-ih godina 20. stoljeća i početka 21. stoljeća prelaze granice dosadašnjih ispitivanja, odnosno ne proučava se samo odnos učenikova materinskog i stranog jezika, već se naglasak stavlja i na jezični prijenos između više od dva jezična sustava. Tako se u recentnijoj literaturi, umjesto naziva *međujezični utjecaj*, upotrebljava i naziv *međujezična interakcija* koji uvode P. Herdina i U. Jessner (2002). Prema autorima, *međujezična interakcija* smatra se krovnim terminom i za nazive *prijenos*, *interferencija*, *miješanje kodova* i *posuđivanje* te uključuje puno širi raspon interakcije, drugim riječima, *međujezična interakcija* su nepredviđeni dinamični učinci među jezicima koji određuju razvoj samih jezičnih sustava i osobito se zamjećuju u području višejezičnosti.

Nakon opisa prvih identifikacija međujezičnih utjecaja, njihove pojave, kao i upotrebe ključnih pojmova vezanih uz to područje, u sljedećem potpoglavlju razmotrit ćemo i pojam *međujezik*.

2.2. Međujezik

Prilikom učenja bilo kojeg stranog jezika učenik stvara svoj vlastiti sustav za koji se smatra da je različit i od njegova materinskog i stranog jezika koji uči. Razlika takvog sustava očituje se u tome da se on sastoji od posebnih elemenata koji ne moraju biti svojstveni niti materinskome niti stranome jeziku, već posjeduju nove oblike svojstvene učenikovom stvorenom jeziku. S. Gass i L. Selinker (2008) navode kako se radi o jeziku koji se sastoji od nasumičnih pogrešaka, no on je samostalan i ima svoju vlastitu strukturu. Promišljanja o takvom novom jezičnom sustavu započinju 70-ih godina 20. stoljeća, a obilježavaju ga različiti nazivi. Tako W. Nemser (1971) predlaže pojam *aproksimativ-*

ni sustav (engl. *approximative system*; rus. *аппроксимативная система*), L. Selinker (1972) uvodi naziv *međujezik* (engl. *interlanguage*; rus. *интерязык, межъязык*), R. Filipović (1986) *kompromisni sustav* (engl. *compromise system*, rus. *компромиссная система*), a P. Corder (1981) govori o *idiosinkratičnom dijalektu* (engl. *idiosyncratic dialect*; rus. *идиосинкратичный диалект*) i *prijelaznoj kompetenciji* (engl. *transitional competence*; rus. *переходная/промежуточная компетенция*). Terminološko razlikovanje među nekim od spomenutih naziva toga vremena daje P. Corder (1981: 67) ističući da termin *međujezik* upućuje na to da će učenikov jezik pokazati sustavne značajke i ciljnog jezika i ostalih jezika koje učenik možda zna, uglavnom materinskog jezika ili, drugim riječima, ta mješovitost sustava pokazuje jednu dimenziju varijabilnosti u jeziku učenika. Aproximativni sustav, s druge strane označava ciljni razvoj učenikova jezika prema jezičnom sustavu ciljnog jezika. Svoj termin koji je uveo, tj. prijelaznu kompetenciju, P. Corder (1981) pojašnjava posuđivanjem termina *kompetencija* od N. Chomskog i smatra da učenik posjeduje određeni konstrukt znanja za koji se nadamo da se stalno razvija.

Neovisno o terminološkim razlikama koje navodi P. Corder (1981), jasno je da se radi o promjenjivom jezičnom sustavu koji može kako napredovati tako i nazadovati u učenikovom ovladavanju inim jezikom. C. James (1998: 7) objašnjava da se međujezik odnosi na apstrakciju učenikova jezika, ukupnost oblika, procesa i strategija kojima učenici pribjegavaju za vrijeme suočavanja s dodatnim jezikom.

Premda se englesko govorno područje može pohvaliti većim brojem istraživanja međujezika, ne zaostaju ni ispitivanja ruskih autora 20. i 21. stoljeća, na neke od kojih upućuje N. N. Rogoznaja (2003), a to su E. D. Polivanov, L. V. Ščerba, N. V. Samujlova i N. A. Ljubimova.

N. N. Rogoznaja (2003) opisuje međujezik kao mobilni lingvistički sustav koji se stvara kada se oblikuju jezična znanja koja ne pripadaju niti jednom od jezika u kontaktu, odnosno prema autorici pojam se koristi kao određenje jezika ne odviše kompetentnih govornika stranoga jezika ili onih koji uče jezik. N. Loseva i Lj. Mateljskaja (2018) smatraju da je, glede metajezika, kao i jezika sâmoga, potrebno razgraničiti jezik kao mentalnu paradigmu (tzv. *prijelazni jezik*²³ ili na ruskom *промежуточный язык*; engl. *interlanguage*) i govor ili govorni kôd, koji dopušta iskaze na tom jeziku, a kojeg autori nazivaju *međujezičnim govornim kodom*²⁴ ili *промежуточный речевой код* (engl. *intermediate speech code*).

U novije vrijeme rabi se i termin učenikov jezik (engl. *learner language*; rus. *язык ученика*) jer je sve više prisutan u istraživačkim krugovima, a također ga ponekad zamjenjuje i naziv korisnikov jezik (engl. *user language*; rus. *язык пользователя*), s obzirom na to da se pojam učenika u novije vrijeme zamjenjuje pojmom *korisnika inoga jezika* (Cook, 2003). Pojam korisnik inoga jezika predlaže V. Cook 2002. godine, smatrajući

²³ Prijevod termina s ruskog jezika na hrvatski je naš (op. a.).

²⁴ Prijevod termina s ruskog jezika na hrvatski je naš (op. a.).

da se dugotrajnom uporabom riječi učenik ne ističe dovoljno da je osoba koja nastoji ovladati nekim jezikom tim jezikom već djelomično i ovladala i da se njime, u određenoj mjeri, može koristiti u komunikacijske svrhe (Medved Krajnović, 2010: 7). Da je učenikov jezik ili međujezik promjenjiv, svjedoče i neka istraživanja (Eisenstein, 1989; Tarone, 2000) koja opisuju njegovu dinamiku, a čimbenici koji se javljaju neizbježnim u njegovoj varijabilnosti najčešće su kontekst ovladavanja jezikom, društveni status jezika, različite varijante ciljnoga jezika, ali i neki afektivni i kognitivni čimbenici²⁵ koji posredno ili neposredno utječu na pojedinačno ovladavanje jezikom.

U radu s dvojezičnim i višejezičnim učenicima u institucionaliziranom obrazovanju primjećuje se da je učenikov jezik (odnosno međujezik) zaista ključan prediktor napredovanja u pojedinačnim jezicima, osobito ako se radi o više takvih jezičnih sustava koji se stvaraju učenjem više od jednog ciljnog jezika. Ako uzmemo u obzir tvrdnju D. Pavličević Franić (2006) da je pogreška znak da dijete zna „lingvistički misliti” jer je jednom naučeno pravilo poopćilo i primijenilo na druge naoko istovrsne dijelove sustava, tada je na nastavnicima da postojeće učenikove jezike iskoriste za daljnji razvoj novih jezičnih sustava.

2.3. Klasifikacija jezičnoga prijenosa

U okvirima sličnosti i razlika između dva jezika koji su odraz međujezičnih utjecaja u ovladavanju inim jezikom T. Odlin (1989) razlikuje: *pozitivni prijenos*, *negativni prijenos* i *različitu duljinu ovladavanja jezikom*, tj. vrijeme potrebno kako bi se dostigla određena kompetencija u ovladavanju inim jezikom. 60-ih godina 20. stoljeća R. Lado tvrdi da su jezične navike određene materinskim jezikom. Ako su one iste ili slične kao u drugome jeziku, tada govorimo o pozitivnom prijenosu, no ako se radi o jezičnim navikama koje su različite od drugoga jezika, riječ je o negativnom prijenosu (Lado, 1964). Osim pozitivnog i negativnog prijenosa koji se protežu u stručnoj literaturi kao glavna očitovanja različitih vrsta prijenosa, S. Jarvis i A. Pavlenko (2008: 20) izdvajaju deset dimenzija klasifikacije jezičnog prijenosa, a one su: *područje jezičnog znanja/upotrebe*, *smjer prijenosa*, *kognitivna razina*, *vrsta znanja*, *namjera prijenosa*, *modalitet*, *kanal*, *oblik prijenosa*, *očitovanje prijenosa* i *ishod*.

Sljedeća tablica daje prikaz svih dimenzija i njihove sastavnice.

²⁵ O afektivnim i kognitivnim čimbenicima (u sklopu individualnih razlika učenika) u usvajanju drugoga jezika v. R. Ellis (2015: 50-73).

Tablica 2.1.

Značajke vrsta međujezičnih utjecaja u deset dimenzija prema S. Jarvis i A. Pavlenko (2008: 20)²⁶

<i>Područje jezičnog znanja/upotrebe</i> fonološko ortografsko leksičko semantičko morfološko sintaktičko diskurzivno pragmatičko sociolingvističko	<i>Namjera prijenosa</i> namjerni nenamjerni
	<i>Modalitet</i> produktivni receptivni
	<i>Kanal</i> slušni vizualni
<i>Smjer prijenosa</i> prijenos prema naprijed obrnuti prijenos bočni prijenos dvosmjerni ili višesmjerni prijenos	<i>Oblik</i> verbalni neverbalni
<i>Kognitivna razina</i> lingvistička konceptualna	<i>Očitovanje prijenosa</i> otvoreni zatvoreni
<i>Vrsta znanja</i> implicitno eksplicitno	<i>Ishod</i> pozitivni negativni

Iz tablice je vidljivo da se radi o različitim vrstama prijenosa okarakteriziranim ne samo unutarnjim, već i vanjskim čimbenicima u ovladavanju inim jezikom.

Jezični prijenos također se može okarakterizirati s obzirom na kontekst ovladavanja jezikom.

2.4. Pozitivni i negativni prijenos

Danas je uvriježeno stajalište da J1 pomaže, a ne samo da odmaže u ovladavanju inim jezikom (v. Ringbom, 2007a; Salmona Madriňan, 2014; Chen, 2020). Kada se radi o samo dva jezična sustava, to prije svega ovisi i o odnosu J1 i J2, tj. koliko su jezici srodni i mogu li se podudarnosti uzeti u obzir pri lakšem učenju J2. T. Odlin (1989: 36) tvrdi da se učinci pozitivnog prijenosa mogu jedino odrediti usporedbom uspjeha skupina učenika s različitim materinskim jezicima, a ne samo usporedbom materinskog

²⁶ Tablicu s engleskog jezika na hrvatski prevela je M. Jajić Novogradec.

i stranog jezika kod pojedine grupe učenika. Tako sličnosti između leksika u materinskom jeziku i u ciljnom jeziku mogu smanjiti vrijeme potrebno da se razvije djelatnost čitanja s razumijevanjem, ali isto tako podudarnosti između pojedinih glasova među jezicima mogu olakšati prepoznavanje glasova u drugome jeziku (ibid.). Prijenos se ne događa samo među srodnim jezicima, već i onima tipološki udaljenim, a prijenos može biti i odraz učenikove percepcije o „sličnosti” među jezicima²⁷. Stoga pretpostavke učenika o sličnosti, odnosno srodnosti među jezicima, uzrokuju pogreške koje se većinom primjećuju u produktivnim jezičnim djelatnostima (Ringbom, 2007a: 3).

Negativni prijenos karakteriziraju uglavnom odstupanja od norme u ciljnome jeziku te je prema tome takav oblik prijenosa lako uočljiv (Odlin, 1989: 36), premda odstupanja od norme ne moraju biti samo rezultat negativnog prijenosa. Kao i pozitivni prijenos, najviše se primjećuje u produktivnim jezičnim djelatnostima. T. Odlin (1989) navodi nekoliko vrsta negativnog prijenosa, a one uključuju: smanjenu proizvodnju jezičnih izričaja u ciljnome jeziku (engl. *underproduction*; rus. *уменьшение языковых высказываний*), pretjeranu proizvodnju jezičnih izričaja u ciljnome jeziku (engl. *overproduction*; rus. *увеличение языковых высказываний*), pogreške u proizvodnji jezičnih izričaja (engl. *production errors*; rus. *продуктивные ошибки*) i pogrešno tumačenje poruke u ciljnome jeziku (engl. *misinterpretation*; rus. *ошибки, вызванные плохой/ошибочной аналогией*)²⁸.

Primjere smanjene proizvodnje jezičnih izričaja u ciljnome jeziku nalazimo u jeziku učenika kada učenici u govoru ili pismu pokušavaju zamijeniti pojedine riječi u ciljnome jeziku riječju iste kategorije (npr., umjesto engleske riječi *musician*, učenici će upotrijebiti riječ *singer*, a posljedica odabira druge riječi zasigurno je za učenike jednostavnija ortografija, ako se radi o pismu) ili u potpunosti izbjeći. U tome slučaju učenici posežu za *strategijom izbjegavanja* (engl. *avoidance strategy*; rus. *стратегия избегания/умолчания*).

Što se tiče pogrešaka u proizvodnji jezičnih izričaja, T. Odlin (1989) razlikuje tri vrste koje su često rezultat sličnosti i razlika između dva jezika – materinskim i ciljnim: zamjenske riječi (engl. *substitutions*; rus. *замены*), kalkovi²⁹ (engl. *calques*; rus. *кальки*) i promjena struktura u ciljnome jeziku (engl. *alterations of structures*; rus. *изменения структуры*).

Pogrešno tumačenje poruke u ciljnome jeziku povezano je ne samo sa psiholingvističkom stranom ovladavanja inim jezikom (npr., kada učenici često riječi sličnog ili gotovo istog značenja u ciljnome jeziku mogu pogrešno protumačiti zbog slabog jezičnog znanja), već i s kulturološkim osobitostima dva jezika.

R. Ellis (1997) i T. Odlin (1989) tvrde da je negativni jezični prijenos strogo kontroliran u razrednome diskursu, tj. tada su učenici uz pomoć nastavnika više usmjereni

²⁷ V. potpoglavlje 4.3.

²⁸ Prijevodi termina s engleskog naši su (op. a.).

²⁹ M. Turk (1993: 39) definira kalkove kao tvorenice prema stranom uzoru.

na pravilnu upotrebu ciljnoga jezika, za razliku od spontanih stvarnih situacija izvan razreda.

Za razliku od negativnog prijenosa, pozitivni prijenos, kako ga definira V. E. Akosta (2012: 278), rezultat je interakcije navika pri kojima aktivni jezik ne izaziva odstupanja od normi u jeziku koji se uči, nego potiče već postojeća pravila, odnosno dopušta učenicima iskoristiti prethodno iskustvo u rješavanju sličnih zadataka.

2.5. Od dvojezičnog do višejezičnog prijenosa

Početak istraživanja ovladavanja drugim jezikom obilježen je kontrastivnom analizom i analizom pogrešaka koje u središte svog proučavanja stavljaju ulogu jezičnog prijenosa između dva jezična sustava. Složili bismo se s E. Kellermanom (2001: 171) da je jezični prijenos jedna od pojava u kojoj se najjasnije može primijetiti razlika u ovladavanju prvim i drugim jezikom. Govoreći o jezičnome prijenosu između dva jezična sustava mislimo na utjecaj materinskog ili J1 na ovladavanje jezikom J2, odnosno, *prijenos prema naprijed* (engl. *forward transfer*; rus. *перенос вперёд*). Kako se prije smatralo da je materinski jezik glavni uzrok učeničkih pogrešaka u stranome jeziku, istraživanja jezičnoga prijenosa ograničavala su se na promatranja prijenosa iz prvoga jezika na drugi. Međutim, dolaskom do saznanja da nije samo materinski jezik uzrok učeničkim pogreškama, a jednako tako da je i on podložan promjenama, započela su istraživanja koja promatraju *prijenos prema natrag* (engl. *backward transfer*; rus. *перенос назад*), odnosno utjecaj drugoga jezika na prvi. Takvu vrstu prijenosa prilikom promatranja samo dva jezična sustava, nazivamo i *obrnuti prijenos*³⁰ (engl. *reverse transfer*; rus. *оборóтный перенос*).

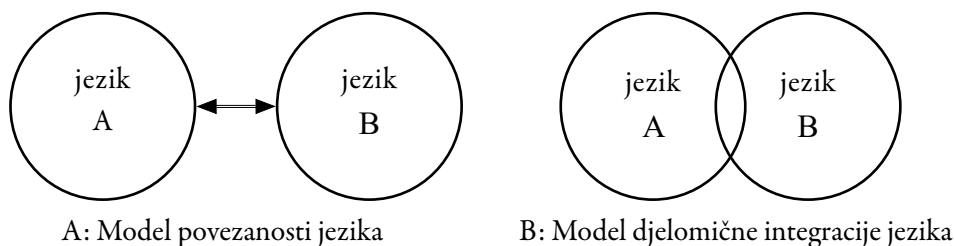
B. Laufer (2003) ističe kako su dugo u središtu istraživanja ovladavanja drugim jezikom bili učenici drugoga jezika na početnim stupnjevima učenja jezika, tako da je opravdano i promatrati utjecaj jednog jezika na drugi prvenstveno iz smjera J1 na J2, odnosno, kada govorimo o prijenosu između dva jezična sustava, tada se radi o *jednosmjernom prijenosu* (engl. *one-direction transfer*; rus. *односторóнная интерференция*). Međutim, kako je engleski jezik uvijek bio taj koji je služio kao osnova za istraživanje procesa ovladavanja drugim jezikom, sve su se više počela razvijati i istraživanja vezana uz učenike na naprednim stupnjevima učenja engleskog jezika. Promatrali su se imigranti kojima je znanje engleskog jezika u zemljama engleskog govornog područja bilo važno za njihov uspjeh i integraciju u novoj sredini, što je rezultiralo jezičnim promjenama u njihovom prvom jeziku (Laufer, 2003: 19).

Za očekivati je da se prijenos prema natrag pojavljuje na višim stupnjevima ovladivosti inim jezikom i uglavnom u prirodnim kontekstima ovladavanja (Medved Krajnović, 2010). Kao što smo već spomenuli, primjer takvog prijenosa možemo naći kod imigranata koji odlaze živjeti u zemlju drugog govornog područja te primorani na

³⁰ V. Tablicu 2.1.

češću upotrebu drugoga jezika stjecajem životnih okolnosti počinju nazadovati u svome prvom, prije ovladanom jeziku. Medved Krajnović (2010: 7) definira jezično nazadovanje kao gubljenje već usvojenih jezičnih znanja i vještina u prvome ili inome jeziku. Međutim, jezično nazadovanje (engl. *language attrition*; rus. *языковая аттриция*), koje nije samo vezano uz prvi jezik, već i ostale jezike kojima je pojedinac ovladao, ne mora se događati isključivo u prirodnom kontekstu (ibid.). Ono je karakteristično i u formalnom okruženju ovladavanja inim jezikom, odnosno učenjem inog jezika u nekoj ustanovi. To se može objasniti na primjeru učenja više stranih jezika i njihove različite dinamike, koja može biti odraz ne samo unutarnjih, već i vanjskih jezičnih čimbenika. V. Cook (2003) predstavlja nekoliko modela prikazujući odnos između prvog i drugog jezika kod pojedinca. Prvi je tzv. *odvojeni model* (engl. *separation model*; rus. *модель разделения*), a predstavlja osnovu u metodologiji poučavanja drugog jezika prema kojoj se izostavlja prvi jezik iz poučavanja u nadi da će učenici stvoriti novi jezični sustav bez bilo kakvog povezivanja s prvim jezikom. Drugi je *integracijski model* (engl. *integration model*; rus. *модель интеграции*)³¹ u kojemu se stvara jedan sustav za oba jezika tako da, primjerice, učenici u ovladavanju leksikom pohranjuju riječi drugoga jezika na isto mjesto gdje su već pohranjene riječi prvoga jezika. Autor smatra da oba modela nisu u potpunosti točna, prije svega jer su oba jezika prisutna u umu pojedinca i nemoguće ih je odvajati, ali isto tako potpuna integracija nije moguća jer korisnici J2 jezika mogu odvajati svoje jezične sustave (Cook, 2003: 7).

Modeli o kojima govori V. Cook (2003) te ih objedinjuje pod jednim nazivom – *interkonekcijski modeli* (engl. *interconnection models*; rus. *интерконнекционные модели*) su *model povezanosti jezika* (engl. *linked languages model*; rus. *модель связи языков*) i *model djelomične integracije jezika* (engl. *partial integration model*; rus. *модель частичной интеграции*)³².

Slika 2.1.

Interkonekcijski modeli (Cook, 2003: 8)

Iz prikazanih modela primjećujemo različite odnose između dva jezika. Tako su u *modelu povezanosti jezika* prisutna oba smjera utjecaja iz jednog jezika na drugi dok se u *modelu djelomične integracije jezika* oba jezika preklapaju, tj. moguće je nadopunjavanje

³¹ Nazivi na hrvatskome i ruskome naši su (op. a.).

³² Nazivi na hrvatskome i ruskome naši su (op. a.).

između dva jezika. Modeli također ne isključuju individualne razlike među učenicima, kao i različite stupnjeve učenja. Smatramo da se *model djelomične integracije* većim dijelom može odnositi na početni stupanj učenja jezika u školskome kontekstu jer tada dolazi do prvobitnog prijenosa iz J1 u J2, no porastom jezičnoga znanja u J2, dolazi i do međusobnog djelovanja dva jezika, što se zamjećuje u upotrebi J1 (npr., kada se učenici koriste nekim riječima iz stranog jezika u materinskom jeziku jer su ih zbog učestale upotrebe u stranome jeziku inkorporirali u materinski jezik). *Model povezanosti jezika* također ne isključuje jezični prijenos i različite stupnjeve učenja jezika, no kako i V. Cook (2003) navodi, njegova je namjera bila uputiti na veze različitog intenziteta između dva jezika, što znači da je jedan jezik u određenim razvojnim fazama uvijek u prednosti naspram drugoga.

Osim navedenih smjerova prijenosa (prijenos prema naprijed i prijenos prema natrag), koji su mogući uglavnom kada se radi o dva jezična sustava, postoje i *bočni prijenos* (engl. *lateral transfer*; rus. *горизонтальный перенос*), npr., utjecaj J2 na J3 ili obrnuto, i *dvosmjerni prijenos* (engl. *bi-directional transfer*; rus. *двусторонняя интерференция*), kada pojedinčeva dva jezika istovremeno utječu jedan na drugoga (Medved Krajnović, 2010). Posljednje navedena dva prijenosa, bočni i dvosmjerni, najčešći su u kontekstu višejezičnosti.

Slijedom određenih istraživanja (Cenoz, 2003; Tremblay, 2006; Wei, 2006; Lammiman, 2009-2010), u kojima se sve više promatra priroda jezičnog prijenosa između više od dva jezična sustava, kao i razni smjerovi prijenosa, neizostavno je osvrnuti se na ulogu jezičnog prijenosa u tome području.

Različiti procesi u ovladavanju drugim i trećim jezikom dovode i do složenosti analize jezičnog prijenosa u području višejezičnosti. U. Jessner (2003a) napominje da se kod međujezičnih utjecaja u višejezičnom ovladavanju, za razliku od ovladavanja drugim jezikom, radi o višenaspektnom fenomenu jezičnog prijenosa. Prema tome, postojeći čimbenici karakteristični za ovladavanje drugim jezikom, poput *jezičnoga znanja, motivacije, jezične nadarenosti*, nadopunjuju se novim čimbenicima poput *psihotipologije, skorašnjosti, statusa J2, metajezične svjesnosti* i dr.³³

Proces ovladavanja trećim jezikom i višejezičnost predstavljaju relativno novo područje istraživanja, a istraživanja procesa ovladavanja trećim jezikom i višejezičnosti usmjerena su isključivo na jezični prijenos, na koji se gleda kao na zasebno područje koje nam može pružiti bolji uvid u funkciju više različitih jezičnih sustava kod pojedinaca.

G. De Angelis i L. Selinker (2001) smatraju da je donedavna ograničenost teorija o jezičnom prijenosu na interakciju između samo dva jezična sustava nedovoljna u proučavanju jezičnog prijenosa jer, da bi se pojavio međujezični prijenos, u pojedinca mora biti prisutno više od dva jezična sustava, odnosno, teorija o jezičnom prijenosu ne može biti razumljiva ako se njeni principi zasnivaju samo na dva jezika.

³³ V. poglavlje 4.

U ovom udžbeniku pažnja se posvećuje međujezičnom prijenosu, tj. fokus je na prijenosu iz jednog jezika u drugi na leksičkoj razini kod višejezičnih pojedinaca gdje je jezični prijenos izražen i može se promatrati s aspekta pozitivnog i negativnog učinka među jezicima.

Isto tako, u promatranju više jezičnih sustava, kako bi se bolje razumjelo *preklapanje, razlikovanje, interakcija* i *nadopunjavanje* u međujezičnoj proizvodnji, potrebno je potvrditi mogući utjecaj svakog od jezičnih sustava bez pretpostavke da će jedan sustav više ili manje utjecati na ciljni jezik³⁴ nego neki drugi jezični sustav (De Angelis i Selinker, 2001: 44).

Da je potrebno posvetiti posebnu pažnju ovladavanju leksikom u nastavi stranoga jezika svjedoče brojna istraživanja, osobito ona koja se bave istraživanjima višejezičnoga leksikona³⁵.

Zadaci za vježbu i provjeru znanja

1. Objasnite pojmove *međujezični ujecaji, međujezik* i *međujezična interakcija*.

Međujezični ujecaji su _____

Međujezik je _____

Međujezična interakcija je _____

2. Imajući u vidu strane jezike kojima ovladavate, navedite među kojim jezicima Vam se događa pozitivni jezični prijenos, a među kojima negativni prijenos i u kojim situacijama.

Navedite primjere. _____

3. Prilikom usmene ili pisane komunikacije u jednom od jezika, pokušavate li se svjesno usredotočiti samo na taj jezik, ili tražite moguće poveznice između tog jezika i drugih jezika kojim ovladavate? Objasnite svoj odgovor.

4. Navedite vrste prijenosa koji se događaju u komunikaciji (usmenoj i pisanoj) na nekom od Vaših jezika i koliko često se događa pojedini prijenos, i kada? (prijenos prema naprijed, prijenos prema nazad, obrnuti prijenos, bočni prijenos, jednosmjerni prijenos, dvosmjerni ili višesmjerni prijenos). Vaše odgovore potkrijepite primjerima.

Vrste prijenosa: _____

Primjeri: _____

³⁴ Ciljni jezik je jezik kojim se nastoji ovladati (Medved Krajnović, 2010: 21).

³⁵ V. potpoglavlje 3.3.

Dodatna literatura

- Meissner, F. J. (2004). Modelling plurilingual processing and language growth between intercomprehensive languages. U: Zybatow, L. N. (ur.) *Translation in der globalen Welt und neue Wege in der Sprach- und Übersetzerausbildung. (Innsbrucker Ringvorlesung zur Translationswissenschaft II)*. Frankfurt a. M.: Peter Lang, 31-57.
- Ogluzdina, T. P. (2013). Psiholingvističeskie zakonomernosti formirovaniya inozazyčnoj jazykovoj kompetencii.
<https://cyberleninka.ru/article/n/psiholingvisticheskie-zakonomernosti-formirovaniya-inozazychnoy-yazykovoy-kompetentsii/viewer> (27.05.2020.).

Zaključne napomene

Na kraju ovog poglavlja možemo zaključiti da su međujezični utjecaji u ovladavanju inim jezikom česta i složena pojava. Česta su pojava, jer je nemoguće izbjeći bilo pozitivan ili negativan prijenos u nekom od ovladanih jezika, a složena, jer je prijenos uzrokovan brojnim čimbenicima koji utječu na njegovu pojavu, kao i smjer prijenosa. Premda se *međujezik* prvotno promatrao kroz prizmu utjecaja prvoga jezika na drugi, porastom ovladavanja većim brojem jezika među pojedincima, *međujezik* se promatra i kao važan čimbenik uspješnog ovladavanja nekim jezikom u području višejezičnosti. Tako, na primjer, osoba koja uči i usvaja četiri jezika posjeduje i veći broj međujezika koji se mijenjaju tijekom cijelog perioda njenog ovladavanja jezicima. Između ostalog, cilj je ovog poglavlja bio upozoriti sadašnje i buduće stručnjake na važnost međujezika i međujezičnih utjecaja, te razmisliti o prednostima upućivanja na pozitivan prijenos među jezicima u razrednom diskursu. S obzirom da je u udžbeniku naglasak na ovladavanje engleskim i ruskim leksikom u okvirima individualne višejezičnosti, u sljedećem poglavlju ćemo prikazati specifičnosti ovladavanja leksikom u tome području.